

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 18, Sayı: 2 Sayfa: 141-150, ELAZIĞ-2008

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE *e-* ve *bol-* YARDIMCI FİİLERİNİN BİRBİRİNİN YERİNE KULLANILMASI

Auxiliary Verb of e- And bol- is Make Use of Each Other in Uzbek Turkish

Hikmet KORAŞ

Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Niğde.
hikmetkoras@gmail.com

ÖZET

Eski Türçedeki *er-* ve *bol-* fiilleri anlam ve işlev olarak birbirine yakın olmasına rağmen, *er-* yardımcı fiili fiillerin birleşik çekimi ile isimlerin fiil gibi çekimlenmesinde; *bol-* yardımcı fiili ise daha çok tasviri fiil olarak isimlerden sonra kullanılır. Özbek Türkçesinde, *bol-* yardımcı fiili tasviri fiil olarak kullanılmasının yanı sıra *e-* fiili anlam ve fonksiyonunda da, özellikle şartlı birleşik çekimlerde kullanılmaktadır. *e-* yardımcı fiilinin *bol-* yardımcı fiili gibi tasviri fiil anlam ve fonksiyonunda kullanılması hadisesi ise nadir rastlanan bir durumdur. Bu nadir kullanım, hâlâ bazı özel durumlarda Özbek Türkçesinde canlı olarak yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *er-*, *e-*, *i-*, tasviri fiil, yardımcı fiil, Özbek Türkçesi.

ABSTRACT

Although the Old Turkish verbs *er-* and *bol-* are close to each other in terms of meaning, the auxiliary verb *er-* is used in the compound conjugation and the declination of nouns as if verbs, and the verb *bol-* is used rather as a descriptive verb after nouns. The auxiliary verb *bol-* in Uzbek Turkish, as well as its being used as a descriptive verb, is also used instead of *e-* in terms of meaning and function; especially in conditional compound declination. However, the usage of the auxiliary verb *e-* with the meaning and function of a descriptive verb is a condition that rarely occurs. This rare usage still occurs in some special conditions in Uzbek Turkish.

Key Words: *er-*, *e-*, *i-*, descriptive verb, auxiliary verb, Uzbek Turkish.

I. Eski Türkçeden Günümüze Yardımcı Fiillerin Durumu ve Kullanılışı

i- yardımcı fiili elimizdeki ilk yazılı Türkçe kaynaklardan bu güne kadar bütün Türk lehçelerinde ve tarihi dönemlerde kullanılan esas yardımcı fiildir. Bu fiil diğer fiiller gibi tek başına kullanılmaz, herhangi bir zarf-fiil veya çekimli fiil ile birleşmez; ancak isim veya isim durumundaki kelimelerle birleşebilir, uygun şartlarda isimlerden sonra fiil çekiminin her şeklini alabilir (Hacıeminoğlu, 1992: 259).

er-, *bol-* ve nadiren *tur-* Eski Türkçede kullanılan ana yardımcı fiillerdir (Gabain, 1988: 87). Bu yardımcı fiillerden *er-* isimlerin fiil gibi çekimlenmesi ve kiplerin birleşik çekimini yaparken, *bol-* eylem sıfat öbeğine dönüştüğünde kullanılmaktadır¹ (Tekin, 2000: 193).

Fonksiyonları itibarıyla mukayese ettiğimizde, *i-* fiili ile tasviri fiil diye adlandırdığımız yardımcı fiiller arasında kullanım bakımından bazı farklar vardır. *i-* fiilinin asli görevi fiillerin birleşik çekimi yapmak ve isimlerin fiil gibi çekimlenmesini sağlamaktır (Ergin, 2000: 314; Ercilasun, 1984:152); *bol-* yardımcı fiili ise sadece isimler ve isim gibi kullanılan sıfat fiillerden sonra gelir ve en önemlisi *bol-* yardımcı fiili birleşik fiile manası ile de iştirak ederken *er-* yardımcı fiili çekime şekli olarak iştirak eder (Ercilasun, 1984: 152).

er- fiilinin sadece isimlerle ve çekimli fiillerle kullanılması, isim ve isim gibi kullanılan sıfat fiillerden sonra gelerek bir birlik teşkil etmemesi; *bol-* fiilinin ise isimlerden sonra gelerek bir birleşik fiil teşkil etmesi (Ercilasun, 1984: 50-51) Karahanlı Türkçesi döneminde *er-* ve *bol-* yardımcı fiillerinin kullanılış farklarını belirler. Ancak, Hacıeminoğlu'nun *kara er-*“kararmak”; *kızıl er-*“kızarmak” örnekleri (Hacıeminoğlu, 1996: 177) kafa karıştırmaktadır. *kara er-* şeklini bir birleşik fiil olarak alırsak bu, *kara ol-* anlamına, *kızıl er-* şeklini ise *kızıl ol-* şeklinde yorumlamak gerekir. O zaman *er-* yardımcı fiili asli görevi olan bildirmenin yanında nadir de olsa tasviri fiil gibi *bol-* yardımcı fiilinin anlam ve fonksiyonunda kullanılabilir.

Çağatay Türkçesi döneminde *er-* yardımcı fiilinin *é (r)ken* “iken, **olan**”, *é (r)geç* “olunca, olur olmaz” (Eckmann, 1988: 141) gibi kullanışları ve “*cânım lebiNG şehîdi êkenge tanuğ durur her al rişte қаnға boyalған кепен ара*” (kefenim içindeki kan ile boyanmış her kırmızı ip, canımın, (senin) dudağının şehidi **olduğuna** tanıktır.)(Eckmann, 1988: 142) örneği *i-* yardımcı fiilinin *ol-* yardımcı fiili anlam ve fonksiyonunda kullanıldığını kesinleştirmektedir. Eckmann'ın “*é (r)- ve -dur yardımcı fiilleri, isim*

¹ Benzer fiillerden *tur-* ise Hıristiyan metinlerinde ortaya çıkan, hatta Hıristiyan metinlerinin ayırıcı özelliği durumunda bir yardımcı fiildir (Gabain, 1988: 4; Ercilasun, 2004: 278).

cümlelerinde ve yardımcı cümlelerde bağlayıcı vazifesi görürler.” (Eckmann, 1988: 142) ifadesi de bu gerçeği doğrulamaktadır.

Eski Türkçede *er-* şeklinde kullanılan ana yardımcı fiilin *-r* sesi ilerleyen dönemde düşmüş (Ergin, 2000: 69) ve yardımcı fiil Batı Türkçesinde tamamen *i*'ye (Ergin, 2000: 80); Doğu Türkçesinde *e* (Äbdurahmânov ve diğeri, 1975: 418; Coşkun, 2000:154; Öztürk, 2005: 67)² ve Kuzey Türkçelerinde(Doğan-Koç, 2004: 283; Çengel, 2005: 255) *i* ve *e*'ye dönüşmüştür³.

Tasviri fiiller dediğimiz *et-*, *eyle-*, *yap-*, *kıl-*, *bulun-* vd.yardımcı fiiller ise; isimlerle birlikte, onların çekimini sağlayan, onlarla birleşik fiil kuran yardımcı fiillerdir. Dilimize yabancı kelimelerin girmesiyle bu yardımcı fiillerin kullanılışı da artmıştır (Gümüskılıç, 2005:389-396). Ancak bahsettiğimiz tasviri fiillerden *ol-* yardımcı fiilinin zaman zaman *i-* yardımcı fiilinin fonksiyonunda kullanıldığı hepimizce malumdur. Bu durum:

Çağatay Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın şart birleşik çekimi “-miş bolsam” (Eckmann, 1988: 131; Hacıeminoğlu, 1992:103); görülen geçmiş zamanın şart birleşik çekimi okıgan bolsam, okıgan bolsang, okıgan bolsa vd (Hacıeminoğlu, 1988: 104); geniş zamanın şart birleşik çekimi “barur bolsaNG< varırsan, gidersen; bilür bolsaNG <bilirsen; müyesser olmas bolsa<müyesser olmaz ise; bağlar olsa<bağlar ise; ister bolsa<ister ise” (Yücel, 1995: 82) şeklinde *i/-e-* fiili yerine *bol-/ol-* yardımcı fiili ile yapılmıştır.

II. Bugünkü Doğu ve Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde *e-* ve *bol-* Yardımcı Fiillerinin Kullanılışı

Günümüz Kıpçak grubu Türk lehçelerinde de öğrenilen geçmiş zamanın şartı çekimlenirken *bol-* yardımcı fiili kullanılmaktadır (Öner, 1998: 221). Kazak Türkçesinde ek fiilin isimlerde şart çekimi; jigit bolsam/ jigit emes bolsam vd., görülen geçmiş zamanın şartı “ fiil+GAn bolsa”, şimdiki zamanın şartı “ fiil+p, -A, -y+tur-, yür-, otur, yatır-+ GAn bolsa”, gelecek zamanın şartı “fiil+AtIn, tIn+ bolsa”, geniş zamanın şartı “ fiil+-A, -y+ dI bolsa”, gerekliliğin şartı “fiil+w+iyelik eki+kerek bolsa” (Koç-Doğan, 2004:286-311) *bol-* yardımcı fiili ile yapılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde, hikaye birleşik çekimi, *e-* fiili *ele* yanında *bol-* yardımcı fiili ile de yapılır (Çengel, 2005: 255). Şartın hikayesi, bilgen bolso “bilseydi”; isteğin

² Er- yardımcı fiilinin *-r* sesinin düşerek *e* olması bu gün Afganistan'da konuşulan Özbek Türkçesi için de geçerlidir (Gültekin, 2006: 29).

³ Kıpçak grubu Türk lehçelerinde, ET'deki *er-* fiili *-r* ünsüzü düşerek, Kazak ve Kırgız Türkçelerinde *e-*, Tatar Türkçesinde ise *i-* şeklini almıştır (Öner, 1998: 211)

hikayesi, bermek boldu “vermek niyetindeydi”; gerekliliğin hikayesi , okum kerek bolçu “okumalydım” şeklinde; ketişi kerek emes bolçu “gitmesi gerekmezdi” şeklinde; rivayet birleşik çekimi: eken ve imiş yanında boluptur şeklinde; şart birleşik çekiminde görülen geçmiş zamanın şartı yoktur, öğrenilen geçmiş zamanın şartı, fiil+GA_n/GO_n+bolso “alğan bolsom, alğan bolso_ñor” ve fiil+çu+bolso “alçu bolsom, alçu bolso” şeklinde; şimdiki zamanın şartı -A, (I)p/ (U)p zarf fiil +cür-/otur-/tur-+bolso “ala turgan bolso/alıp catkan bolsom, alıp catkan bolso_ñor” ve “bilip catkan bolso” şeklinde; gelecek zamanın şartı fiil+Ar/Or+bolso “alar bolsom, alar bolso_ñ” ve ketpes bolso_ñuz” şeklinde *bol-* fiil ile de yapılmaktadır (Çengel, 2005: 255-283).

Çağatay Türkçesinin mirasçılarından Özbek ve Uygur Türkçelerinde ise şartlı birleşik çekimlerin tamamı, öğrenilen geçmiş, geniş ve gelecek zamanın şartı ile gerekliliğin şartı, *bol-* yardımcı fiili ile yapılmaktadır (Äbdurahmânov ve diğ_{er}leri, 1975: 385; Öztürk, 1997: 212-214).

Gabain’in *er-* fiilinin anlamını “*olmak, yapılmış olmak, mevcut olmak, bir yerde bulunmak, meydana gelmek, birine ait olmak*” (Gabain, 1988: 137) ve Eckmann’ın é (r)ken “*olan*”, é (r)geç “*olunca, olur olmaz*” (Eckmann, 1988: 141) şeklinde açıklamaları da *er-* ve *bol-* arasında bir anlam yakınlığı olduğunu göstermektedir. *erteçi erti* “olacaktı<olacak idi” (Ercilasun, 2004:188) ve benzeri ifadeler konuyla ilgili çalışmalar yapan bilim adamlarında, *i-* fiilinin *ol-* fiiline yakın bir anlamı olduğu kanaatini uyandırmaktadır (Ergin, 2000: 314).

III. Özbek Türkçesinde *e-* ve *bol-* Yardımcı Fiilleri

Özbek Türkçesinde *bol-* yardımcı fiili *e-* yardımcı fiilinin anlam ve fonksiyonunda hâlâ şartlı birleşik çekimlerde kullanılmaktadır. Buna ilave olarak diğ_{er} lehçelerde tespit edemediğimiz fakat Özbek Türkçesinde olan bir özellik ise *e-* yardımcı fiilinin *bol-* yardımcı fiilinin anlam ve fonksiyonunda kullanılması hadisesidir. Yukarda zikrettiğimiz gibi aslında bu her iki yardımcı fiil de eş anlam ve fonksiyonlu birer yardımcı fiildir. Wurm da “*bol-, e- nin ‘ol-’ manâsında görüldüğü zaman ve şekillerde, onun kullanılmadığı yerlerde görülür, her iki ‘i-’ ve ‘ol-’ manâları kendi içlerinde birleşmişlerdir*”(Wurm, 1989:139-186) diyerek bu hususa dikkat çeker. Ancak

Özbek Türkçesinde...

fiilin *bol-* fiili anlam ve fonksiyonunda kullanıldığını belirtmiştik, Özbek Türkçesinde hâlâ *e-* fiilin *bol-* fiili anlam ve fonksiyonunda kullanıldığını tespit ettik.

e- fiili *bol-* fiilin anlam ve fonksiyonunda kullanılırken, kendisinden sonra –DIK

Ämmâ u äsârläridägi ägır ilmiy zâbân bilân öz dävridägi çöldä yaşägän sävâdsiz kıvmlârni imânli kılış imkânsiz **ekânligini** yâxşı bilgân äklı, ilmü mä'rifâtlı Yässäviy, ulärgä özläri änglägän rävdân til ilä mu'âmälä kıldı. (Nadirhan, 1999: 34) “*Ama, o, eserlerindeki ağır ilmi dil ile devrindeki çölte yaşayan ehlileşmemiş kavimleri inandırmanın imkansız **olduğunu** iyi bilen; akıllı, ilim ve marifet sahibi Yesevî, onlara kendilerinin anlayacağı güzel bir dille hitab etti.*”

Yässäviylik tä'limâtining bâş äsâsi İslâm **ekânligigä** hęc kındäy şäk-şubhä yoқ. (Nadirhan, 1999: 43). “*Yesevî öğretisinin temel esasının İslâm **olduğuna** hiçbir şekilde şüphe yok.*”

Mälâmâtiylikning äsâsi bilân Yässäviylikning äsâsini bir-birigä kıyâslâb, här ikkisinin häm täsävvufiy cärâyân **ekânligini** hisâbgä älgändä mälâmâtiylikkâ oxşâş xususiyätläri Yässäviylikdä körış mümkün. (Nadirhan, 1999: 30). “*Melamîliğin esası ile Yesevîliğin esasını birbiriyle kıyaslayarak, her ikisinin de tasavvufî akım **olduğunu** kabul edince Melamîliğe benzer özellikleri Yesevîlikte görmek mümkün.*”

Bu esâ Yässäviy vä Änâdolidägi İslâmiy-täsävvufiy ädäbiyâtning äsâşiläridän **ekânini** körsätädi (Nadirhan, 1999: 31). “*Bu ise, Yesevî ve Anadolu'daki dinî-tasavvufî edebiyatın kurucularından **olduğunu** gösterir.*”

Täriqätdä zikrning orni vä mävkén nihâyätdä yuқârı **ekânligi** sizgä yâxşı mä'lum (Nadirhan, 1999: 13). “*Tarikatte zikrin yeri ve derece olarak sonucun yüksek olduğu sizce iyi bilinir.*”

III.2. bol- yardımcı Fiilin e- Yardımcı Fiilin Anlam ve Fonksiyonunda Kullanılışı

Dikkat edilirse –gän sıfat-fiil eki *i-* fiilinden sonra –kän şeklinde g ünsüzü sedasız biçimde kullanılmaktadır. –kän'in hem yalın halde, hem –lik ile genişlemiş şekilde hem de olumsuz şekilde kullanılmasında görülen geçmiş zaman anlam ve fonksiyonu vardır. Bütün kullanımlarda da bahsedilen eklerden sonra iyelik eki gelmektedir.

Sadece *e-* fiili *bol-* fiilin anlam ve fonksiyonunda kullanılmamış, *bol-* yardımcı fiili de *e-* yardımcı fiilin anlam ve fonksiyonunda kullanılmıştır. *bol-* yardımcı fiili *e-* yardımcı fiilin yerine özellikle şartlı birleşik çekimlerde kullanılmaktadır. Tespit ettiğimiz örneklerde de bu teyit edilmektedir. Tespit ettiğimiz örneklerin çoğu şartlı birleşik çekim veya bir ismin yardımcı fiille şartlı çekimidir.

III.2.1. bol- Yardımcı Fiilin e- Yardımcı Fiil Anlam ve Fonksiyonunda Şart Çekiminde Kullanılışı

bol- yardımcı fiili isimlerden sonra gelerek onların şart çekimi ile fiillerden sonra

öğrenilen geçmiş zamanın şartlı birleşik çekimini yapmaktadır.

III.2.1.a. İsmın Yardımcı Fille Şart Çekimi:

şamâniylikdän qalgän bä'zı ürf-âdâtlär İslâmğä muvâfıq **bolsä**, musulmânlar âräsidadä yaşaşdä dävâm etâvérâdi. (Nadirhan, 1999:50). "... şamanîlikten kalmış bazı örf ve adetler İslama uygun ise, Müslümanlar arasında yaşamaya devam eder."

Şariätning zâhiri âhkâm, qânun-qâidälär **bolsä**, bâtini täsâvvufdir. (Nadirhan, 1999: 35). "Şeri'atin zahiri hükümleri, kanun ve kaideler ise, batını tasavvufdur."

İnsânning ägär âtä-ânâ sâbâbli mâ'nân xâtâ-kâçiligi **bolsä**, şâyx tãmânidän "dävâlänib" âdâm qılınâdi. (Nadirhan, 1999: 39). "Eğer, insan ebeveyninden dolayı kusurlu ise, şeyh tarafından eğitilip arındırılır."

III.2.1.b. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartlı Birleşik Çekimi:

Dünyädä Yässäviy mävzusidä qândäy işlär qılingän **bolsä**, bârçäsini ânâ şu bölimdä toplâş kërâk. (Nadirhan, 1999: 33). "Dünyada, Yesevî konusunda hangi işler yapılmış ise, tamamını işte bu bölümde toplamak gerek."

Çünkü Âdâm âläyhissälâmğä nimä nâzil bolğän **bolsä**, Muhammed âläyhissälâmğä xâm oşâ nârsä tüşirilğän. (Nadirhan, 1999: 35). "Çünkü Adem alyhisselama ne nazil olmuş ise, Muhammed aleyhisselama da o şeyler indirilmiş."

Ättâr köprük fâlsäfiy mävzudä vä Fârsiydä icâd qılğän **bolsä** hêm, täsâvvufiy mä'nädä Yässäviy bilân hêmâhângligi mävcud. (Nadirhan, 1999: 49). "Atar, daha çok felsefi konuda ve Farsça eser vermiş ise de, tasavvufî manada Yesevî ile ortak noktalar mevcut."

Şu bâis, bä'zı hikmâtlär mälâmâtiyâ ruhidä yâzilğän **bolsä** dä buni mälâmâtiy târiqât déb änglâmâslik kërâk. (Nadirhan, 1999: 51). "Bundan dolayı, bazı hikmetler Melamî tarzında yazılmış ise de, bunu Melamî tarikati diye anlamamak gerek."

Yänâ, C. Rumiyy Fârsiydä icâd qılğän **bolsä** hêm, Fârs sofilyigigä mutlâkâ âlâqâsi yok. (Nadirhan, 1999: 52). "Yine, Celalettin Rûmî Farsçada eser vermiş ise de, Fars s'filiğiyle kesinlikle alakası yok."

Yässäviy vä izdâşlärining Ânädoli, yâ'ni hâzirgi Türkiyägä körsätğän tâ'siri hâkıdä ânçâ ilmiy işlär qılingän **bolsä** dä lékin bu mävzu âlâhidä ciddiy tädqıqâtıni tâlâb qılâdi. (Nadirhan, 1999: 7) Yesevî ve müridlerinin Anadolu, yani şimdiki Türkiye'ye yaptığı tesir hakkında bir miktar ilmî çalışmalar yapılmış ise de, bu konu özellikle ciddi araştırmaları gerektirmektedir.

III.2.2. *bol-* Yardımcı Fiilinin *e-* Yardımcı Fiil Anlam ve Fonksiyonunda Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekiminde Kullanılışı:

bol- yardımcı fiili isimlerden sonra gelerek, onların öğrenilen geçmiş zaman çekimi ile fiillerden sonra gerekliliğin öğrenilen ve geniş/şimdiki zaman birleşik çekimini yapmaktadır.

III.2.2.a. İsimlerin *bol-* Yardımcı Fiilliyle Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi:

Mänsur Âtä, Sofiy Muhämmäd Dânişmäd, Suläymän Hâkim Âtä, Bâbâ Mâçin, Sârı Sältuq, Säid Âtä, Hâci Bektâşi Väliy kâbilär öz dävridä xälqqa xızmat kılgän ilm-mä'rifät yolidä küräşgän, cämiyätning mä'näviy vä mâddiy rävnâkıgä munâsib hissä қоşgän bärkämäl şaxslär **bolgän**. (Nadirhan, 1999: 19). “*Mansur Ata, Süfi Muhammed Danişmend, Süleyman Hakim Ata, Baba Maçin, Sarı Saltuk, Said Ata, Hacı Bektaş Veli gibiler kendi devirlerinde halka hizmet kılmış, ilim ve marifet yolunda mücadele etmiş, cemiyetin manevî ve maddî kalkınmasına uygun şekilde katılmış ermiş şahıslar imiş.*”

Häzrätî Äli häm änä şundäy çoşqın täbiätli sähâbä **bolgän**. (Nadirhan, 1999: 20). “*Hazreti Ali de böyle çoşkun tabiatli (bir) sahabe imiş.*”

Çäziruniyâ-Türkmänistân tãmänlärdän kélgän täriqät bolib, äsâsiy mäksädi Änädolini İslämläştiriş **bolgän** (Nadirhan, 1999: 42). “*Kaziruniye, Türkmenistan taraflarından gelmiş tarikat olup, esas maksadı Anadolu'yu İslamlaştırmak imiş.*”

Zäyniddin Xäfiy äsäs sälgän zäyniyä täriqätigä köprüq Usmäniy ulämäläri mänsüb **bolgänlär**. (Nadirhan, 1999: 42). “*Zeyniddin Hafiy kurulan Zeyniye tarikatine pek çok Osmanlı uleması mensup imişler.*”

İstänbul fätihî Sultân Muhämmäd xänning ustâzi Äqşämsiddin häm Hâci Bâyräm Välining muridi **bolgän**. (Nadirhan, 1999: 42). “*İstanbul fatihi Sultan Mehmet Han'ın üstadı Akşemseddin de Hacı Bayram Veli'nin müridi imiş.*”

III.2.2.b. Gerekliliğin *bol-* Yardımcı Fiilliyle Öğrenilen Geçmiş ve Geniş/Şimdiki Zaman Birleşik Çekimi:

Ähmäd Yässäviy yaşägän dävrdä däşt xälki cähil vä sävädsiz bolib, uläni hitâb etiş uçun çuqur ilm vä gözäl xulqqa egä bolmäq lâzim **bolgän**. (Nadirhan, 1999: 40). “*Ahmet Yesevi'nin yaşadığı devirde çöl halkı cahil ve eğitimsiz olup, onlara hitap etmek için, güzel ahlaka sahip olmak lazım imiş.*”

Şu cihättän Yässäviy ve Yässäviylik tä'limâti, fälsäfäsini çuqur örgänişimiz **keräk boladi** (Nadirhan, 1999: 7) “*Şu bakımdan Yesevi ve Yesevilik öğretisi (ni), felsefesini derin öğrenmemiz gerekir.*”

Sonuç olarak, *bol-* ve *e-* yardımcı fiillerinin Özbek Türkçesinde birbiri yerine

kullanıldığı bir gerçektir. Kıpçak grubu Türk lehçelerinde *bol-* yardımcı fiilinin daha geniş şekilde *e-* fiilinin yerine kullanıldığını görüyoruz. Özbek Türkçesinde ise sadece şartlı birleşik çekimlerde değil gerekliliğin ve isimlerin öğrenilen geçmiş zaman çekiminde de *bol-* fiili *e-* fiilinin anlam ve fonksiyonunda kullanılmaktadır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus ise görülen geçmiş zaman sıfat-fiilleri *-kän, -känlik* ve *-mäslük*'in iyelik eki almış şekillerinden önce *e-* yardımcı fiili *bol-* yardımcı fiili anlam ve fonksiyonunda kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Äbdurahmânov, Ğ. Ä.-Şâäbdurähmânov, Ş. Ş.-Hâciyev, Ä. P. (1975), *Özbek Tili Grämmätikäsî*, Taşkent:Özbekistân SSR “Fân” Nâşriyâti.
- Coşkun, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK.
- Çengel, Hülya Kasapoğlu (2005), *Kırgız türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eckmann, János (1988), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-*, Ankara: Gazi Üni. Yay. No: 33.
- _____ (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basın-Yayın-Tanıtım.
- Gabain, A.Von (1988), *Eski türkçenin Grameri*, TDK, Ankara.
- Gültekin, Mevlüt (2006), *Asiyabad’dan Özbek Türkçesi Metinleri Gramer- Metinler ve Aktarmalar-Sözlük*, Niğde 2006: Net-Pa Yay. Dep. Paz.
- Gümüşkılıç, Mehmet: (2005), “Yabancı Kökenli İsimlerle Kullanılan Ana Yardımcı Fiiller” *Şinasi Tekin’in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”*, İstanbul: Simurg Yayınevi. ss. 389-396
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK.
- Hasan, Nadirhan (1999), *Türkiyâdâ Yässäviyşunäslik*, Taşkent: Ğäfur Ğulâm Nâmidäği Ädäbiyât vâ Sän’ät Nâşriyâti.
- Koç, Kenan ve Doğan, Oğuz: (2004), *Kazak Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öner, Mustafa: (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: TDK.
- Öztürk, Rıdvan: (2005), *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- _____ (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara: TDK.
- Wurm, Stefan (1989) “Özbekçe”(Çev: M. Akalın), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 89, S. 62, İstanbul 139-186.
- Yücel, Bilal: (1995), *Bâbüür Divânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.